

УДК 378.041.091.39:005.336.2:004.032.6

Н. О. Ткачова, Д. В. Стрельченко

**ПРО ПРАКТИЧНУ РЕАЛІЗАЦІЮ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ
САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ НА ОСНОВІ МЕДІАОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ**

© Ткачова Н. О., 2018

<http://orcid.org/0000-0002-1892-9200>

© Стрельченко Д. В., 2018

<http://orcid.org/0000-0002-1639-3983>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2540178>

У статті проаналізовано реалізацію розробленої моделі формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі технологій медіаосвіти. Схарактеризовано концептуально-теоретичний блок моделі, що відображає мету, відповідні завдання реалізації розробленої моделі, науково-методологічні підходи до проведення дослідження, структуру та зміст самоосвітньої компетентності студентів. Уточнено, ця мета полягає в забезпеченні сформованості самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій. Обґрунтовано застосування таких підходів: компетентнісного, особистісно-діяльнісного й акмеологічного. Висвітлено структуру самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців гуманітарного профілю, що об'єднує в собі мотиваційно-цільовий (розвиненість мотивів щодо оволодіння самоосвітньою компетентністю, здатність до цілепокладання), когнітивно-діяльнісний (сформованість необхідних для здійснення самоосвіти знань та груп умінь) та особистісно-аксіологічний (сприйняття самоосвіти як важливої особистісної цінності, сформованість необхідних для здійснення самоосвіти особистісних якостей) компоненти. Розкрито принципи (безперервності, персоніфікації, самоорганізації, ціннісного спрямовування, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів) формування вказаної компетентності у студентів-гуманітаріїв на основі технологій медіаосвіти. Схарактеризовано змістово-процесуальний блок розробленої моделі, що відбиває етапи (організаційно-підготовчий, мотиваційно-спонукальний, когнітивно-процесуальний, оцінно-коригувальний), а також відповідний науково-методичний інструментарій формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі технологій медіаосвіти. Уточнено, що діагностико-результативний блок моделі містить критерії (мотиваційно-ціннісний, знаннево-діяльнісний, особистісно-рефлексивний), показники, рівні сформованості у студентів цієї компетентності, а також очікуваний результат реалізації моделі.

Ключові слова: самоосвітня компетентність, студент-гуманітарій, медіаосвітні технології, модель.

Ткачева Н. А., Стрельченко Д. В. О практической реализации модели формирования самообразовательной компетентности студентов гуманитарных специальностей на основе медиаобразовательных технологий

В статье проанализирована реализация разработанной модели формирования самообразовательной компетентности студентов гуманитарных специальностей на основе технологий медиаобразования. Охарактеризован концептуально-теоретический блок модели, отражающий цель, соответствующие задачи реализации разработанной модели, научно-методологические подходы к проведению исследования, структуру и содержание самообразовательной компетентности студентов. Уточнено, эта цель заключается в обеспечении сформированности самообразовательной компетентности студентов гуманитарных специальностей на основе медиаобразовательных технологий. Обосновано применение таких подходов: компетентностного, личностно-деятельностного и акмеологического. Освещена структура самообразовательной компетентности будущих специалистов гуманитарного профиля, объединяющая в себе мотивационно-целевой (развитость мотивов по овладению самообразовательной компетентностью, способность к целеполаганию), когнитивно-деятельностный (сформированность необходимых для осуществления самообразования знаний и групп умений) и личностно-аксиологический (восприятие самообразования как важной личностной ценности, сформированность необходимых для осуществления самообразования личностных качеств) компоненты. Раскрыты принципы (непрерывности, персонификации, самоорганизации, ценностной направленности, сочетания педагогического руководства с инициативой и самостоятельностью студентов) формирования указанной компетентности у студентов-гуманитариев на основе технологий медиаобразования. Охарактеризован содержательно-процессуальный блок разработанной модели, отражающей этапы (организационно-подготовительный, мотивационно-побудительный, когнитивно-процессуальный, оценочно-корректировочный), а также соответствующий научно-методический инструментарий формирования самообразовательной компетентности студентов гуманитарных специальностей на основе технологий медиаобразования. Уточнено, что диагностико-результативный блок модели содержит критерии (мотивационно-ценностный, знаниево-деятельностный, личностно-рефлексивный), показатели, уровни сформированности у студентов этой компетентности, а также ожидаемой результат реализации модели.

Ключевые слова: самообразовательная компетентность, студент-гуманитарий, медиаобразовательные технологии, модель.

Tkachova N., Strelchenko D. V. About practical implementation of self-education competence model for humanitarian students on the basis of media education technologies

The article analyzes the implementation of the developed self-education competence model for humanitarian students on the basis of media education technologies. Thus, the semantic- theoretical unit of this model reflects the goal (the ensuring of formation the self-education competence model for humanitarian students on the basis of media education technologies) and the corresponding tasks of realization of the developed model, scientific and methodological approaches to conduct the research (competence, personal-activity, acmeological, structure and the content of self-education competence model for humanitarian students (motivational-targeted: the development of the motives for mastering of self-educational competency, ability to purpose – orientation, cognitive activity: the formation of the necessary for the self-education of knowledge and groups of skills; personal-axiological: perception of self-education as an important personal value, formation of necessary for the implementation of educational personal qualities), principles (the continuity, personification, self-organization, value orientation, combination of pedagogical leadership with initiative and amateur activities of students) but the basis of media education technologies. The content procedural unit of formation the self-education competence model for humanitarian students on the basis of media education technologies includes such periods (organization and preparation, motivational, cognitive-procedural, assessing-corrective) and has corresponding scientific-methodological tools for the implementation of this process. The diagnostic and performance unit of the model includes criteria for the ratio of formation of the self-education competence model for humanitarian students (value-motivational: the display of a valuable attitude to self-education, the development of motives for self-educational competence mastering; personal-reflexive: the formation of certain personal qualities, the level of students self-assessment adequacy of the formation of these qualities), the levels of its formation (high, medium, low) and also the results of model implementation. As evidenced by the current experimental data, the implementation of the developed model really contributes to the level of formation the self-education competence for humanitarian students.

Key words: *self-education competence, humanitarian student, media education technology, model.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування вітчизняної системи вищої освіти значно підвищуються вимоги до підготовки майбутніх фахівців, що зумовлює необхідність визначення й реалізації в процесі навчання студентів ефективних освітніх технологій. За висновками фахівців, чільне місце серед них мають зайняти медіаосвітні технології, що мають суттєві переваги порівняно з багатьма іншими технологіями. У світлі цього уточнимо, що вказані технології являють собою освітні технології, які забезпечують збирання, опрацювання, збереження й передавання потрібної інформації на основі використання різних традиційних (періодичні видання, радіо,

телебачення, кіно тощо) та інноваційних (слайд-шоу, мультимедійні фотоальбоми, комп'ютерні презентації й ігри тощо) засобів масової інформації,

Під час проведення дослідження доведено, що медіаосвітні технології доцільно широко застосувати в різних видах освітньої діяльності студентів, однак у світлі вимог неперервної освіти особливу роль цим технологіям слід відвести в процесі формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час проведення наукових розвідок визначено, що в дослідженнях деяких науковців розкрито окремі питання формування самоосвітньої компетентності студентів вищої школи. Так, теоретичні основи організації самоосвіти майбутніх фахівців висвітлено Л. Білоусовою, Н. Воропай, В. Казаковим, О. Малихіним, Т. Яковець та ін. Сутність, структуру та зміст самоосвітньої компетентності суб'єктів навчання визначено в наукових працях таких авторів, як Н. Довмантович, Ю. Демченко, І. Зимня, Н. Коваленко Р. Перкатий, О. Федоренко, О. Щолок та ін. Види медіаосвітніх технологій та можливості їх використання в навчальній діяльності схарактеризовано в наукових працях О. Бурцевої, Н. Духаніної, Г. Полякової, Д. Фатєєвої, А. Федорова, І. Челишевої та ін. Названі науковці зробили вагомий внесок у вивчення вказаних питань.

Водночас з'ясовано, що проблема формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій не була об'єктом окремого педагогічного дослідження, що підтверджує доцільність присвячення наукового пошуку вивченню цієї проблеми. Зауважимо, що в попередній авторській публікації було представлено розроблену й теоретично обґрунтовану модель формування зазначеної компетентності у студентів-гуманітаріїв на основі використання медіаосвітніх технологій. Ця модель була реалізована в освітньому процесі вищої школи.

Мета статті – схарактеризувати перебіг практичної реалізації моделі формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій.

Виклад основного матеріалу дослідження. На попередньому етапі дослідження було визначено, що зазначена модель містить у собі три блоки. Так, перший із них – концептуально-теоретичний – відображає мету й завдання

реалізації розробленої моделі, науково-методологічні підходи до проведення дослідження, структуру та зміст самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей, принципи реалізації процесу її формування в майбутніх фахівців гуманітарного профілю на основі технологій медіаосвіти, а також структуру та зміст самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей. Відповідно до авторської задумки, реалізація розробленої моделі спрямовувалась на досягнення такої мети – забезпечення сформованості самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій.

Процес досягнення цієї мети відбувався як послідовність виконання таких конкретизованих завдань: розвинути у студентів-гуманітаріїв інтерес до проблеми самоосвіти, мотиви щодо оволодіння самоосвітньою компетентністю на основі використання технологій медіаосвіти; сформувати в майбутніх фахівців здатність до цілепокладання у процесі здійснення самоосвіти; забезпечити опанування студентами знаннями, необхідних для здійснення самоосвітньої діяльності із застосуванням указаних вище технологій; організувати процес оволодіння молодими людьми вміннями, потрібними для успішного здійснення цієї діяльності; сприяти формуванню у студентів позитивного ціннісного ставлення до самоосвіти; забезпечити оволодіння ними необхідними для її здійснення особистісними якостями.

Як відзначалось у попередній авторській статті, на основі опрацювання відповідної наукової літератури (В. Мірошніченко, 2011; Л. Халзакова 2012; А. Ратушинська, 2013; Н. Довмантович, 2014; К. Кучерява, 2018) було зроблено висновок про доцільність застосування в дослідженні порушеної проблеми таких науково-методичних підходів: компетентнісного, особистісно-діяльнісного та акмеологічного. Також визначено, що здійснення процесу формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій має відбуватися на основі дотримання принципів безперервності, персоніфікації, самоорганізації, ціннісного спрямування, поєднання педагогічного керівництва з ініціативою та самодіяльністю студентів. Під час реалізації зазначеного процесу враховувались також визначені структурні компоненти самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей: мотиваційно-цільовий (розвиненість мотивів щодо оволодіння самоосвітньою компетентністю,

здатність до цілепокладання); когнітивно-діяльнісний (сформованість необхідних для здійснення самоосвіти знань та груп умінь: інформаційно-аналітичних, навчально-організаційних, контрольних-оцінних, прогностично-проектувальних; особистісно-аксіологічний (сприйняття самоосвіти як важливої особистісної цінності, сформованість необхідних для здійснення самоосвіти особистісних якостей: самостійності, наполегливості, цілеспрямованості тощо).

Другим блоком моделі формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі технологій медіаосвіти є змістово-процесуальний, який включає етапи та науково-методичний інструментарій реалізації цього процесу. З урахуванням порад учених (Л. Халзакова 2012; А. Ратушинська, 2013; К. Кучерява, 2018) і результатів власного наукового пошуку було визначено, що процес формування вказаної компетентності у студентів-гуманітаріїв на основі застосування технологій медіаосвіти має відбуватися за такими етапами: організаційно-підготовчий, мотиваційно-спонукальний, когнітивно-процесуальний, оцінно-коригувальний.

Так, перший із цих етапів спрямовувався насамперед на забезпечення підготовки викладів до реалізації цього процесу. Зокрема, зазначена підготовка відбувалась через читання для викладачів лекцій на відповідну тематику («Роль і функції медіа у сучасному суспільстві», «Сутність та основні поняття медіаосвіти», «Психолого-педагогічні особливості використання технологій медіаосвіти у вищій школі», «Медіаосвітні технології як засіб формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців» тощо), проведення науково-методичних семінарів («Основні види медіаосвітніх технологій та їх характеристика», «Методика проведення занять зі студентами гуманітарних спеціальностей на основі застосування технологій медіаосвіти», «Аналіз аудіовізуальних медіатекстів», «Етапи формування самоосвітньої компетентності студентів-гуманітаріїв на основі медіаосвітніх технологій тощо), практикумів, тренінгів («Навчання студентів сприйняттю, засвоєнню й переробки інформації, що передається по так званим медіа-каналах», «Формування в майбутніх фахівців умінь розуміти завуальований сенс інформації, що передається засобами масової інформації», «Формування у студентів-гуманітаріїв умінь здійснювати самоосвітню діяльність на основі застосування різних видів медіа» тощо), відвідування відкритих занять та

позааудиторних заходів, які проводились досвідченими висококваліфікованими викладачами.

Варто також зазначити, що на організаційно-підготовчому етапі формування самоосвітньої компетентності в майбутніх фахівців гуманітарного профілю із застосуванням медіаосвітніх технологій здійснювалась також розробка потрібних викладачам для організації цього процесу науково-методичних матеріалів («Методичні рекомендації з розвитку самоосвітньої компетентності та критичного мислення студентів-гуманітаріїв на основі застосування медіаосвітніх технологій», «Методичні вказівки з навчання майбутніх фахівців гуманітарного профілю критичному аналізу медіа-текстів», «Проведення занять зі студентами на матеріалі кінопреси», «Забезпечення інформаційної безпеки особистості в процесі здійснення медіаосвіти» тощо), а також методичних («Методичні рекомендації для студентів з організації самоосвітньої діяльності на основі використання медіа-освітніх технологій», «Пам'ятка зі складання плану та програми щодо оволодіння самоосвітньою компетентністю на основі медіа-освітніх технологій», «Інструктивний лист з використання електронного навчального-методичного комплексу для самоосвіти»), довідкових (добірки матеріалів з навчальних підручників, енциклопедій, довідників, словників, в яких висвітлювались різні аспекти організації медіаосвіти та процесу формування самоосвітньої компетентності на основі застосування засобів масової інформації) та дидактичних матеріалів (комплекси медіа-завдань та вправ для самоосвітньої діяльності) для самих студентів.

Другий – мотиваційно-спонукальний – етап роботи з формування самоосвітньої компетентності в майбутніх фахівців гуманітарного профілю із застосуванням технологій медіаосвіти спрямовувався на розвиток у студентів інтересу до самоосвіти та формування в них мотивів щодо оволодіння самоосвітньою компетентністю. Для досягнення вказаних цілей викладачі збагачували навчальний матеріал для лекційних та семінарських занять інформацією про роль та місце засобів масової інформації в житті сучасної людини, важливості оволодіння знаннями та вміннями в галузі медіаосвіти, доцільності використовувати засоби масової інформації в самоосвітній діяльності. Також студентів залучали до підготовки повідомлень, доповідей, в яких застосовувались різні засоби масової інформації.

Крім того, для студентів-гуманітаріїв проводились різноманітні позааудиторні заходи на відповідну тематику, зокрема такі: лекції («Засоби масової інформації в сучасному світі», «Вплив медіа на формування громадської думки», «Роль телебачення у формуванні політичних пріоритетів», «Електронні медіа: користь і шкода», «Українські перспективи медіаосвіти: думки експертів» тощо); зустрічі з відомими журналістами, ведучими телевізійних передач та іншими діячами медіакультури; «круглий стіл», присвячений обговоренню Резолюції Європейського Парламенту по медіаграмотності у світі цифрових технологій; очні й «заочні» екскурсії», відвідування виставок, присвячених сучасним СМІ та медіаосвітнім технологіям; перегляд та колективне обговорення різних медійних матеріалів (документальних і художніх фільмів, телепередач, текстів та мультимедіа, представлених на різних Інтернет-сайтів); диспути («Як не піддатися маніпуляції ЗМІ?», «Ми контролюємо ЗМІ чи вони контролюють нас?», «В якому випадку новітні види медіа стають зброєю масової комунікації? «Чи потрібно сучасним майбутнім фахівцям оволодівати медіаосвітніми технологіями», «Чи варто використовувати студентам-гуманітаріям медіаосвітні технології в самоосвітній діяльності?» тощо), написання студентами есе на тему «Роль ЗМІ у моєму житті»

Проведення вищеописаної роботи зі студентами сприяло забезпеченню кращому усвідомленню ними ролі медіа в сучасному суспільстві, необхідності оволодіння медіаосвітніми технологіями як засобу підвищення ефективності власної навчальної й самоосвітньої діяльності, розвитку інтересу й мотивів здійснення самоосвіти на основі використання цих технологій, а також формуванню потреби особистості в підвищенні рівня власної самоосвітньої компетентності. На основі врахування отриманих результатів реалізовувався третій (когнітивно-процесуальний) етап у процесі формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій, що забезпечував опанування майбутніми фахівцями-гуманітаріями знаннями й вміннями, необхідними для здійснення самоосвіти на основі застосування технологій медіаосвіти. Так, для оволодіння студентами зазначеними знаннями на лекційних, семінарських та практичних заняттях матеріал з різних гуманітарних дисциплін доповнювався інформацією, необхідної для засвоєння майбутніми фахівцями самоосвітньою

компетентністю на основі медіаосвітніх технологій (зокрема про суть та змістове наповнення вказаної компетентності, види медіа, можливості використання медіаосвітніх технологій в освітній та самоосвітній діяльності студентів, специфіку застосування цих технологій у процесі вивчення гуманітарних дисциплін тощо).

Підкреслимо, що викладачі в процесі організації позааудиторної діяльності студентів теж значну увагу приділяли залученню їх до оволодіння знаннями, необхідними для формування самоосвітньої компетентності особистості на основі самоосвітніх технологій. Зокрема, з цією метою застосовувались такі методи та форми організації освітнього процесу у вищій школі: бесіди, лекції («Засоби масової інформації як спосіб формування стереотипів масового свідомості», «Види медіаосвітніх технологій та їх використання в самоосвітній діяльності студентів», «Переваги сучасних медіаосвітніх технологій та можливості їх застосування в процесі оволодіння самоосвітньою компетентністю» тощо); конкурси, олімпіади, вікторини, КВК («Віриш чи ні?», «Історія виникнення та розвитку засобів масової інформації», «Аналіз персонажів медіатекстів» тощо); підготовка студентами повідомлень, доповідей про різні аспекти використання медіаосвітніх технологій в освітній та самоосвітній діяльності майбутніх фахівців у різних галузях гуманітарного знання.

На когнітивно-процесуальному етапі роботи з формування самоосвітньої компетентності студентів вказаної категорії значна увага приділялась також забезпеченню оволодіння ними практичними вміннями, що входять до складу цієї компетентності. З метою формування вказаних груп умінь студентів залучали до виконання спеціальних завдань і вправ, які передбачали використання різних традиційних та інноваційних медіа, створення проектів на відповідну тематику («Медіаосвітня середовище як умова та фактор реалізації самоосвітньої діяльності», «Роль та місце медіаосвіти в системі професійної самоосвіти й самоосвіти», «Розробка програми самоосвіти на основі використання медіаосвітніх технологій»), участі в різних видах квазіпрофесійної діяльності (відповідних тренінгах, майстер-класах, ділових і рольових іграх тощо).

Важливо також зазначити, що учасників експерименту залучали до ознайомлення й опрацювання матеріалів навчально-виробничих майстерень

«Студентські медіа», медіа-студій. Їх учасники виготовляли медіапродукцію про основні цікаві події суспільного життя студентів, їхні актуальні проблеми, а також навчальні, презентаційні, рекламні й розважальні медіаматеріали, які розміщувались на сайті закладу вищої освіти, у мережі Інтернет, соціальних мережах, на медіасервісі Youtube тощо. Зокрема, у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна працює університетська медіа-студія, що надає можливість для студентів усіх спеціальностей реалізовувати власні креативні ідеї та створювати цікаві медіапроекти, доводити до широкого загалу різноманітні аудіовізуальні контенти.

Зазначимо, що на оцінно-коригувальному етапі реалізації процесу формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій відбувалось оцінювання перебігу й поточних результатів вказаного процесу, при необхідності вносились відповідні зміни. Для проведення діагностичних процедур на цьому етапі використовувались критерії й показники, наведені в третьому (діагностико-результативному) блоці розробленої моделі: мотиваційно-ціннісний (прояв ціннісного ставлення до самоосвіти, розвиненість мотивів щодо оволодіння самоосвітньою компетентністю), знаннєво-діяльнісний (сформованість знань та вмій, необхідних для здійснення самоосвіти на основі застосування технологій медіаосвіти); особистісно-рефлексивний (сформованість визначених особистісних якостей; адекватність самооцінки студентів сформованості цих якостей), рівні її сформованості (високий, середній, низький), а також відображав очікуваний результат впровадження зазначеної моделі (сформованість самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей).

Висновки. Як свідчать одержані експериментальні дані, реалізація розробленої моделі дійсно сприяє підвищенню рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-гуманітарії.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у проведенні якісного й кількісного аналізу отриманих результатів експерименту, що дасть змогу сформулювати кінцеві висновки про ефективність моделі формування самоосвітньої компетентності студентів гуманітарних спеціальностей на основі медіаосвітніх технологій.

Література

1. Мірошниченко В. І. Підготовка вчителя до формування самоосвітньої компетентності учнів у процесі профільного навчання. *Витоки педагогічної майстерності* : зб. наук. пр. Полтав. нац. пед. ун-ту імені В. Г. Короленка. Полтава, 2011, С. 3-5.
2. Халзакова Л. А. Модель формування самообразовательної компетентності учителя англійського мови. *Молодой ученый*. 2012. № 3. С. 423-427.
3. Ратушинська А. С. Формування самоосвітньої компетентності майбутнього вчителя початкових класів : автореф. ... дис. канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2013. 20 с.
4. Довмантович Н. Г. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців як педагогічна проблема. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2014. № 4. С. 60-64.
5. Кучерява К. В. Модель розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів економік. *Вісник* [Чернігів. нац. пед. ун-ту] : зб. наук. пр. Чернігів, 2018. Вип. 151 (1). С. 85-89.

References

1. Miroshnychenko V. I. Pidgotovka vchytelya do formuvannya samoosvitnoyi kompetentnosti uchniv u procesi profilnogo navchannya. Vytoky pedagogichnoyi majsternosti : zb. nauk. pr. Poltav. nacz. ped. un-tu imeni V. G. Korolenka. Poltava, 2011, S. 3-5.
2. Halzakova L. A. Model formyrovanyua samoobrazovatelnoj kompetentnosti uchytelya anglyjskogo yazika. Molodoj uchenyj. 2012. № 3. S. 423-427.
3. Ratushynska A. S. Formuvannya samoosvitnoyi kompetentnosti majbutnogo vchytelya pochatkovyx klasiv : avtoref. ... dys. kand. ped. nauk : 13.00.04. Pereyaslav-Xmel`ny`cz`ky`j, 2013. 20 s.
4. Dovmantovych N. G. Formuvannya samoosvitnoyi kompetentnosti majbutnix faxivciv yak pedagogichna problema. Pedagogichnyj proces: teoriya i praktyka. 2014. № 4. S. 60-64.
5. Kucheryava K. V. Model rozvytku samoosvitnoyi kompetentnosti majbutnix vykladachiv ekonomik. Visnyk [Chernigiv. nacz. ped. un-tu] : zb. nauk. pr. Chernigiv, 2018. Vyp. 151 (1). S. 85-89.